https://doi.org/10.26806/hisape.n47.4

Vzdělávání učňů na odborném učilišti OEZ Letohrad v letech 1951–1958

MARTIN VYCHYTIL

Abstrakt
Předkládaný příspěvek se snaží přiblížit vývoj učňovského školství v 50. letech 20. století, které představovalo jednu z možností výchovy mladého člověka v období socialismu. Strukturu textu tvoří 2 části: 1) doba strávená v učilišti (výuka), na kterou navazovaly učňovské zkoušky a 2) doba strávená mimo učiliště (rekreace, trávení volného času, sport a kulturní akce). Všechny složky učebního roku jsou přiblíženy na příkladu odborného učiliště úspěšné východočeské firmy OEZ Letohrad. Text je doplněn fotografiemi didaktických pomůcek, na jejichž vzniku se učni sami podíleli. Charakterizovány a na konkrétních příkladech zadání jsou přiblíženy všechny typy učňovských zkoušek (písemné, praktické a ústní). Nechybí ani zmínka o soutěžích mezi učni.

Abstract
The presented paper tries to closer the development of apprenticeship education in the 1950s, which was one of the possibilities of educating a young person in socialism. The structure of the text consists of 2 parts: 1) time spent in school (teaching), followed by apprenticeship examinations and 2) time spent outside school (recreation, leisure activities, sport and cultural events). All sections of the school year are approached on the example of a vocational school of a successful East Bohemian company OEZ Letohrad. The text is supplemented by photographs of teaching aids, in the creation of which the apprentices participated themselves. All types of apprenticeship exams (written, practical and oral) are characterized and described to specific examples of assignments. Mention of competitions among apprentices is not missing, too.

Klíčová slova: *Dějiny, vzdělávání, učiliště, OEZ, Letohrad*
Keywords: *History, Education, Vocational School, OEZ, Letohrad*

Úvod

Snaha skloubit vzdělávání mladého člověka s potřebou kvalifikovaných osob v oblastech průmyslu má v historii poměrně dlouhou tradici. V českých zemích můžeme tuto snahu postřehnout od druhé poloviny 18. století, kdy v roce 1774 byla zavedena díky reformě pedagoga a opata *Johanna Ignaze Felbigera* (1724–1788) povinná školní docházka pro děti od 6 do 12 let. Kromě vzniku elementárních škol trojího typu (školy triviální, hlavní a normální) došlo k začleňování dílen do škol. Průkopníkem ručních prací, řemeslného a technického vzdělávání se stal *Ferdinand Kindermann* (1740–1801), který stál u zrodu industriálních škol,

v nichž se mládež učila šít, přást, plést, chovat včely, kuchyňské práce nebo práce na zahradě. Tímto byl položen základ rukodělného vzdělávání, které s jistými úpravami pro potřeby politického zřízení a hospodářství fungovalo dále, dokonce do dnešní doby.

Význam techniky pro člověka byl odnepaměti důležitý, také v dnešní době se technická gramotnost mladé generace stává stále více potřebnou. Technické dovednosti jsou po žácích a studentech požadovány v různé míře nejen na středních a vysokých školách, ale již ve školách základních, a dokonce i mateřských.

Následující text se snaží pohlédnout na snahu vzdělat mladého člověka v období 50. let 20. století. Tendenci předat ruční práce s cílem získat manuálně-řemeslný základ pro pozdější život mělo zajistit odborné učiliště, které zároveň představovalo jednu z možných variant vzdělat mladého člověka v období socialismu. Proces vzdělávání se neodehrával pouze v samotné budově učiliště, ale důležitou roli hrály i výchovně-vzdělávací akce mimo učiliště. Na jedné straně lze v učebním procesu vidět určitou stereotypizaci (učeň každý rok musel absolvovat učební předměty; na závěr roku skládal zkoušky, přičemž zkušební okruhy byly standardizovány a předem dány), na druhé straně lze spatřit chvíle, které žákům zpestřovaly učení (sportovní akce, soutěže mezi učni nebo trávení volného času). A právě tato „rozporuplnost" se pro mě stala jakýmsi výchozím bodem pro napsání zde předloženého článku.

Školní rok učňů je prezentován na jednom konkrétním odborném učilišti úspěšné východočeské firmy Orlické elektrotechnické závody (OEZ) v Letohradě. Důvodů, proč bylo vybráno právě učiliště této firmy, je několik. Za prvé se jedná o firmu, která v rámci regionu východních Čech hraje dodnes důležitou roli (zaměstnává a zaměstnávala mnoho osob z podhůří Orlických hor; finančně podporuje rozvoj města, zdravotnictví, školství a kultury). Druhým důvodem je fakt, že toto odborné učiliště funguje do dnešní doby.

1. Metodologie a metodika

K dějinám vzdělávání lze přistupovat z několika možných pohledů, přičemž v mnoha ohledech se tyto pohledy doplňují, ale i vylučují. Koncepčně spadá téma do oblasti dějin pedagogiky, kde lze zjišťovat, jak jednotliví lidé i celé kultury v minulosti chápali sami sebe a jaké z toho plynuly implikace pro pedagogické působení na přicházející generace. Lze vidět, že různé etapy dějin byly určovány různými myšlenkovými paradigmaty, která zajišťovala integritu lidských pospolitostí, dávaly smysl lidskému počínání a zároveň legitimizovaly veškeré jednotlivé složky, struktury, pojmy, hodnoty či instituce dané kultury. Před historikem se tak otevírá rozmanitá škála pohledů a přístupů, představující nesmírné duchovní bohatství, bez kterého se nejen historik vzdělávání, ale i student učitelství či učitel neobejdou, mají-li dobře porozumět svému pedagogickému povolání. Ve studiu dějin pedagogiky totiž platí totéž, co při studiu dějin jako takových: bez porozumění minulosti není možné rozumět přítomnosti, natožpak budoucnosti. V oblasti dějin pedagogiky lze k oblasti učňovského školství přistoupit také z pohledu jedné ze složek výchovy. V našem případě se pak jedná o výchovu pracovní a technickou.[1] Tato složka se

1 Josef Malach vyděluje těchto 5 složek výchovy: výchova rozumová a názoru na svět, výchova mravní, výchova pracovní a technická, výchova estetická a umělecká. Poslední složku představuje výchova tělesná ke zdraví a zdravému životnímu stylu. Význam těchto složek roste, jsou-li chápány a rozvíjeny ve vzájemné návaznosti a propojenosti. Srov. Kamil JANIŠ – Irena LOUDOVÁ, *Vybraná témata z teorie*

pak dále člení na pracovní výchovu, technickou výchovu, ekonomickou výchovu, výchovu podnikatelskou a výchovu trávení volného času.[2] A právě toto propojení lze vidět i v zde předkládaném textu. Problematika učňovského vzdělávání je spojena i s obecnou didaktikou, konkrétně pak s didaktickými prostředky, kde jednu ze složek představují materiální didaktické prostředky.[3] Na pozadí vzniku učebních pomůcek, na kterém se učni letohradského učiliště sami podíleli, aby kompenzovali nedostatečný stav učeben a jejich zařízení, lze vypozorovat neutěšenou situaci, která ve sledované době byla.

Jelikož je v tématu obsaženo i pojednání o soutěžích mezi učni, které byly charakteru nejen technicko-tvořivého, ale i kulturního, lze tímto příspěvkem přispět alespoň částečně také do oblasti kulturních dějin. Problematika trávení volného času zase částečně spadá do oblasti dějin každodennosti, která se v poslední době stává mezi historiky stále více vyhledávaným předmětem jejich bádání a výzkumu.

V článku byla použita především metoda *analytická* – rozbor možného zadání zkoušky. Početní zastoupení v kategoriích soutěže kulturní tvořivosti využívá metodu *statistickou*.

2. Hodnocení pramenů a literatury

Učňovské školství, zkoumáme-li ho historicky, má komplikovaný vývoj, který je bezprostředně vázán k oblasti pracovních sil. K problematice učňovského školství poskytují hlavní podklady fondy Národního archivu v Praze, zejména fond Ministerstva pracovních sil (1951–1957). Zde lze informace k letohradskému učilišti vyhledat v oblastní správě Hradec Králové. Cenným zdrojem informací se staly také zápisy z porad a konferencí, zejména pak rozhodnutí Ministerstva pracovních sil k reorganizaci sítě učilišť. K firmě OEZ Letohrad a jejímu učilišti se váže podnikový fond uložený v Archivním oddělení Hradec Králové Státního oblastního archivu v Zámrsku, který poskytuje mnoho pramenů. Za pozornost stojí časopis *Zpravodaj OEZ*, do něhož psali články zaměstnanci i žáci učiliště.

Z regionální literatury k letohradskému učilišti jmenuji publikaci *Město Kyšperk/Letohrad 1308–2008*.[4] Letohradské učiliště je zde zmíněno v 18. kapitole *Základní a odborné školství*.[5] Informace jsou zde však velmi stručné, jelikož se autor omezuje pouze na výčty učebních oborů v učilišti (strojní zámečník, elektromechanik, soustružník a nástrojař) a dále ředitelů, kteří stáli v čele učiliště.[6] Obecně lze však říct, že historie školství v Letohradě je zpracována v nejrůznějších almanaších a tiskovinách, které vznikly u příležitosti výročí založení nejvýznamnějších školských zařízení ve městě. Příkladem je *Almanach k výročí 50 let středního odborného učiliště 1951–2001: SPŠ a SOU Letohrad.*[7] Je však velkou škodou, že není rozpracován podrobněji, o čemž svědčí jak malý rozsah jednadvaceti stránek, tak i (a to především) jeho zaměření na nejnovější historii (především 90. léta a dobu nejnovější).

---

výchovy, Hradec Králové 2011, s. 40–41.

2 Kamil JANIŠ – Irena LOUDOVÁ, *Vybraná témata z teorie výchovy*, Hradec Králové 2011, s. 42.

3 Dělení na materiální a nemateriální didaktické prostředky využívá např. Josef Maňák. Z hlediska předkládaného textu jsou více zkoumány materiální didaktické prostředky, kam spadají učební a metodické pomůcky, učebny a jejich zařízení, didaktická technika a učební pomůcky. Srov. Kamil JANIŠ, *Obecná didaktika – vybraná témata*, Hradec Králové 2010, s. 77–78 nebo Josef MAŇÁK, *Nárys didaktiky*, Brno 1995, s. 50.

4 Stanislav ADAMEC, *Město Kyšperk/Letohrad*, Letohrad 2008.

5 Ibidem, s. 192–201.

6 Ibidem, s. 200.

7 Kolektiv, *Almanach k výročí 50 let středního odporného učiliště: 1951–2001*, Letohrad 2001.

Stejně tak i doplňkové fotografie se vztahují k pozdním létům školy. Almanach navíc není ani stylisticky na vysoké úrovni. Také zde se autoři omezili pouze na výčty učitelů, oborů a vedoucích ředitelů. Totéž lze říct o článku vydaném při příležitosti 60 let otevření učiliště v měsíčníku *Letohradský zpravodaj*.[8]

K dějinám odborného školství po 2. světové válce existuje poměrně málo česky psané odborné literatury. Na prvním místě je třeba jmenovat publikaci *Vývoj učňovského školství v Československu*.[9] I přes skutečnost, že se publikace věnuje vývoji přípravy učňů již od poloviny 18. století, spočívá její cennost ve zmapování učňovského školství po roce 1945. Dějinám vzdělávání bylo věnováno tematicky 27. číslo časopisu *Východočeské listy historické*.[10] Časopis obsahuje mnoho rozmanitých historických příspěvků napříč stupni vzdělávací soustavy s převahou vysokých škol. K 50. letům, které jsou časovým vymezením i tohoto článku, jmenuji příspěvek *Počátky Vyšší pedagogické školy v Ústí nad Labem (1953–1955)*[11], ve kterém je nastíněna situace regionálního školství po roce 1945 a vznik prvních vzdělávacích pedagogických institucí v severním pohraničí Československa, na které navázala činnost uvedené Vyšší pedagogické školy v Ústí nad Labem. V textu je nastíněn směr úředních jednání před založením školy a zachycena atmosféra a problémy, které vznikly v začátcích fungování školy.[12] Souvislost s tímto článkem spatřuji kromě podobného časového vymezení také v přítomnosti regionálního aspektu a vazby vzdělávací instituce na město, ve kterém působila. Podobně tomu je i v případě článků *Kapitoly poválečných dějin Vysoké školy zemědělské v Brně* obohacený o memoáry současníků[13] či *Letecká vojenská akademie v Hradci Králové v systému poválečného leteckého vojenského vzdělávání*.[14] Ke druhé polovině 50. let se vztahuje studie *Mechanismy politického řízení Univerzity Karlovy v druhé polovině padesátých let* s důrazem mocenského ovlivňování KSČ.[15] Vzdělávání při firmě Tomáše Bati je předmětem celého sborníku[16], v němž lze nalézt některé podnětné články, jejichž informace by se nabízely ke srovnání s firmou OEZ Letohrad.[17] Svým

8 Josef VENCL, *Historie a současnost Středního odborného učiliště Letohrad*, Letohradský zpravodaj (dále jen LZ) 21, 2011, č. 1, s. 11.

9 Zdeněk ČERNOHORSKÝ, *Vývoj učňovského školství v Československu*, Praha 1973.

10 Východočeské listy historické (dále jen VLH) 27, 2010.

11 Tomáš HRADECKÝ, *Počátky Vyšší pedagogické školy v Ústí nad Labem (1953–1955)*, VLH 27, 2010, s. 86–98.

12 Ibidem, s. 86.

13 Alena MIKOVCOVÁ, *Kapitoly poválečných dějin Vysoké školy zemědělské v Brně*, VLH 27, 2010, s. 64–85.

14 Michal STROBACH, *Letecká vojenská akademie v Hradci Králové v systému poválečného leteckého vojenského vzdělávání*, VLH 27, 2010, s. 183–189.

15 Petr CAJTHAML, *Mechanismy politického řízení Univerzity Karlovy v druhé polovině padesátých let*, VLH 27, 2010, s. 92–108.

16 Tomáš KASPER – Dana KASPEROVÁ – Markéta PÁNKOVÁ (eds.), *Vzdělávací snahy firmy Baťa – vybrané problémy*, Liberec 2014.

17 Např. Tomáš KASPER – Dana KASPEROVÁ – Markéta PÁNKOVÁ, *Výchova průmyslového člověka a firma Baťa*, in: Vzdělávací snahy firmy Baťa – vybrané problémy, eds. T. Kasper – D. Kasperová – M. Pánková, Liberec 2014, s. 6–12; Gabriela KONČITÍKOVÁ, *Ideál edukace baťovského pedagogického systému – průmyslový člověk*, in: Vzdělávací snahy firmy Baťa – vybrané problémy, eds. T. Kasper – D. Kasperová – M. Pánková, Liberec 2014, s. 13–26; Libuše ĎURIŠOVÁ, *Baťův systém podnikového vzdělání – historické aspekty*, in: Vzdělávací snahy firmy Baťa – vybrané problémy, eds. T. Kasper – D. Kasperová – M. Pánková, Liberec 2014, s. 27–39; Eva Dvořáková KANĚČKOVÁ, *Obraz baťovského vzdělávání a výchovy pracující mládeže na stránkách podnikového tisku*, in: Vzdělávací snahy firmy Baťa – vybrané problémy, eds. T. Kasper – D. Kasperová – M. Pánková, Liberec 2014, s. 40–54; Tomáš CULÍK, *Exportní škola, vzdělávání obchodních zaměstnanců firmy Baťa a její postavení v systému řízení Baťa*, in: Vzdělávací snahy firmy Baťa – vybrané problémy, eds.

charakterem články odpovídají tématu spjatosti a spolupráce firmy a školy, obdobně jako u OEZ Letohrad.

Nedílnou složkou poválečného vzdělávání promítající se ve všech stupních škol byla komunistická (politická) výchova, které se věnuje publikace *Pojetí a prosazování komunistické výchovy v Československu 1948–1989* autorů z Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR.[18] V šesti kapitolách autoři předkládají pohled na klíčové rámce této celospolečenské edukace, škálu nástrojů komunistické výchovy i konkrétní projevy politické indoktrinace obyvatelstva. Nejvíce podnětnými se mi zde staly třetí kapitola[19], jenž se zabývá různorodými formami ideologického působení v pracovním prostředí, spolu se čtvrtou kapitolou[20] sledující, jak se komunistická ideologie promítla do výuky na základních školách a do mimoškolních aktivit, jakým způsobem byly děti zapojovány do propagandistických kampaní a oslav a jaké jim byly předkládány vzory.

Ze zahraniční literatury mapující historii technického vzdělávání dětí ve věku od 6 do 13 let považuji za nejvíce zdařilou stať, ve které lze sledovat srovnání technického vzdělávání v Severním Irsku, Skotsku, Taiwanu a Japonsku.[21] Porovnáním situace v Německu, Anglii a USA se zase zabývá publikace *History of manual and industrial education, 1870 to 1971*.[22]

Obdobnou publikaci jako od Zdeňka Černohorského napsal v Německu profesor na Technické univerzitě v Dortmundu Günter Pätzold, který je spolu s Karlem Wilhelmem Stratmannem a Klausem Kümmelem editorem zdrojů a dokumentů o historii odborného vzdělávání v Německu. Cílem knihy *Die betriebliche Berufsausbildung 1945–1990*[23] bylo ukázat odlišnost vývoje odborného školství na pozadí složitého poválečného vývoje Německa. Obsahem je 81 dokumentů, které tvoří legislativní rámec učňovského vzdělání v Německu. Důraz je kladen na modernizaci v oblasti odborného vzdělávání, postoje zaměstnavatelů a názory pedagogů. Publikace přistupuje kriticky k historické organizaci

---

T. Kasper – D. Kasperová – M. Pánková, Liberec 2014, s. 55–67; Margareta GARABIKOVÁ PÁRTLOVÁ – Iva ŽLÁBKOVÁ, *Baťova škola práce v Sezimově Ústí*, in: Vzdělávací snahy firmy Baťa – vybrané problémy, eds. T. Kasper – D. Kasperová – M. Pánková, Liberec 2014, s. 68–78; Eduard LUKÁČ, *Baťova škola práce vo Svite*, in: Vzdělávací snahy firmy Baťa – vybrané problémy, eds. T. Kasper – D. Kasperová – M. Pánková, Liberec 2014, s. 79–90 nebo Iveta BEDNAŘÍKOVÁ, *Výchovné působení, vzdělávání a péče o zaměstnance ve firmě Baťa – podněty a inspirace pro současnou teorii a praxi andragogiky*, in: Vzdělávací snahy firmy Baťa – vybrané problémy, eds. T. Kasper – D. Kasperová – M. Pánková, Liberec 2014, s. 113–124.

18 Jaroslav CUHRA – Marie ČERNÁ – Markéta DEVÁTÁ – Tomáš HERMANN – Pavlína KOUROVÁ, *Pojetí a prosazování komunistické výchovy v Československu 1948–1989*, Praha 2020.

19 Marie ČERNÁ, *Mezi ideologickou indoktrinací a pracovní mobilizací. Politická výchova pracujících 1948–1960*, in: Pojetí a prosazování komunistické výchovy v Československu 1948–1989, eds. J. Cuhra – M. Černá – M. Devátá – T. Hermann – P. Kourová, Praha 2020, s. 57–116.

20 Pavlína KOUROVÁ, *Prosazování komunistické ideologie do školní výchovy dětí a mládeže*, in: Pojetí a prosazování komunistické výchovy v Československu 1948–1989, eds. J. Cuhra – M. Černá – M. Devátá – T. Hermann – P. Kourová, Praha 2020, s. 117–173.

21 Daisuke ITOH – Masataka ISOBE – Sadato YAMAZAKI, *A Comparative Study on Relation between Science and Technology Curricula in Northern Ireland, Scotland, Taiwan and Japan*, in: Rethinking Science and Technology Education To Meet the Demands of Future Generations in a Changing World. International Organization for Science and Technology Education (IOSTE). 10th Symposium Proceedings, edd. N. Bizzo – C. S. Kawasaki – L. Ferracioli – V. L. Rosa, São Paulo 2002, s. 563–574.

22 Charles Alpheus BENNETT, *History of Manual and Industrial Education*, San Francisco 2021.

23 Günter PÄTZOLD, *Quellen und Dokumente zur Geschichte der Berufsbildung in* Deutschland, Köln, Wien 1991.

učňovského školství a volá po reformách. Zároveň je do popředí postavena „dvojkolejnost" odborného vzdělávání, kdy rozhodujícími činiteli jsou škola a podnik. Pätzold dále upozorňuje, že málo efektivní spolupráce těchto dvou činitelů je aktuální i v dnešní době.

Po stránce metodické je zajímavá publikace Renaty Juszig a Klause Wilhelma *Berufsbildung in der DDR*.[24] Tato brožura používá formu, která může čtenáře překvapit: jako autentický materiál využívá do značné míry rozhovory z televize a rozhlasu NDR, v nichž se tamní mladí lidé vyjadřují o svých představách práce, o potížích v odborném výcviku a jeho průběhu.

3. Stručně o vzniku odborného učiliště při firmě OEZ Letohrad

Zřízení odborného učiliště při firmě OEZ Letohrad spadá v souladu s předkládaným článkem do 50. let 20. století. Ke vzniku školy jistě napomohly hospodářské události (flexibilita řízení, dobré výsledky v plnění národohospodářského plánu), které daly během roku 1951 předpoklad pro ustanovení nového národního podniku *Orlické elektrotechnické závody (OEZ), národní podnik se sídlem v Letohradě*. Stalo se tak na základě výměru č. 1056 ministra těžkého průmyslu *Augustina Klimenta* ze dne 9. října 1951 po dohodě s ministrem financí *Jaroslavem Kabešem*.[25], [26] V roce 1952 se závod v Letohradě dostal do nové organizační role. Tato skutečnost se projevuje na první pohled také v názvu firmy. Poprvé se objevují 3 písmena OEZ (**O**rlické **e**lektrotechnické **z**ávody). Změna v organizaci měla i další důsledky. Na jedné straně letohradský závod nebyl již závislý plně na postřelmovském podniku, který byl od Letohradu vzdálen více než 70 km, na druhé straně mohl spolupracovat s menšími závody, které byly k Letohradu blíže (Jablonné nad Orlicí a Dolní Dobrouč).

4. Život učňů v 50. letech 20. století a specifika vzdělávání při firmě OEZ Letohrad

Podíváme-li se na život učňů prizmatem jejich vzdělávání, můžeme říct, že byl vymezen školním rokem, který lze rozdělit na 2 části: dobu strávenou v učilišti (výuku), na kterou navazovaly zkoušky a dobu strávenou mimo učiliště, která byla pro většinu učňů jistě oproti té první oblíbenější, neboť sem patří rekreace, trávení volného času, sportovní vyžití a kulturní akce.

4.1 Výuka učňů, její nedostatky a řešení

Výuka byla členěna na teoretickou a praktickou. V teoretické části, která probíhala v učebně, učni získávali teoretické poznatky prostřednictvím slovního výkladu učitele (mistra) a z dostupné literatury. Praktická část, která byla vedena v dílnách, se zaměřovala na uplatnění získaných teoretických poznatků. Efektivní výuce (teoretické i praktické) však bránilo několik aspektů, které byly v souladu s obecnou charakteristikou vývoje

24 Renate JUSZIG – Klaus WILHELM, *Berufsbildung in der DDR*, Mainz, rok neuveden.

25 Z právního hlediska se výměr opírá o zákon č. 103/1950 Sb. o národních průmyslových podnicích a jeho paragrafy 4 a 7.

26 Důležitou roli zde hraje bod C, podle kterého je základním závodem národního podniku závod v Letohradě, který se stává plně samostatným a nezávislým na MEZu Postřelmov. Dále podle paragrafu 33, odstavce 3 již zmíněného zákona č. 103 byl národní podnik OEZ podřízen hlavní správě pro elektrotechniku. Spolu s letohradským závodem byly na základě paragrafu 4, odstavce 1 zákona 103 začleněny ještě závody v Sobkovicích a Jablonném nad Orlicí s jejich příslušenstvím.

učňovského školství v 50. letech. Nouze byla o učební literaturu, a proto byli žáci odkázáni především na informace získané od učitele. Dalším průvodním jevem bylo, že učební literatura musela být v souladu s oficiálním kánonem vedoucí KSČ. Když už byla literatura k dispozici, učitelé často nevěděli, jak s ní pracovat, protože i didaktické smýšlení pedagogů bylo KSČ omezováno. Proto byly vydávány příručky, jak při výuce s učebnicí postupovat. Tuto skutečnost lze doložit příručkou *Jak pracovat s knihou a tiskem*, kterou vydalo Ministerstvo pracovních sil dne 12. května 1953.[27] Obsah této příručky je shrnut vlastně hned v prvním odstavci: *„Je třeba plánovitě využívat knih ke zvyšování odborné kvalifikace žáků, k seznámení s pokrokovými pracovními metodami a novou technikou, k upevňování marxisticko-leninského názoru žáků, k vysvětlování přírodních zjevů a k seznamování s nejnovějšími vědeckými výzkumy, pro práci s knihou využívat rozmanitých forem práce, jako literárních večerů, besed a konferencí. Dále je třeba tematických výstav knih, výstav knižních novinek, knihovnických plakátů a rozvíjet umělecké čtení."*[28] Jak je patrné z tohoto úryvku, problémy dokázali vedoucí činitelé pojmenovat, a dokonce navrhnout možné řešení. Plány však v mnoha případech zůstávaly pouze na papíře a v praxi se nerealizovaly.

Jedním z prostředků, jak pomoct mistrům výrobního výcviku, bylo zřízení *metodických komisí*.[29] Jejich vznik byl podmíněn usnesením předsednictva ÚV KSČ a vlády ze dne 5. srpna 1952 o vybudování státních pracovních záloh v Československu. Hlavním cílem těchto komisí bylo zvyšování metodické úrovně učebně-výchovné práce mistrů výrobního výcviku a učitelů odborně technických předmětů.[30] Komisi tvořili mistři výrobního výcviku a učitelé odborně technických předmětů jednoho nebo několika příbuzných povolání. Její vedení měl na starost předseda komise, který byl vybírán z nejzkušenějších a nejkvalifikovanějších mistrů výrobního výcviku nebo učitelů odborně technických předmětů.[31] Složení metodické komise musel poté ještě schválit ředitel učiliště podle návrhu zástupce ředitele pro odborné školení.[32], [33] Povinností členů metodické komise bylo

27 Národní archiv v Praze (dále NA), fond (dále f.) Ministerstvo pracovních sil (dále MPS), inventární číslo (dále inv. č.) 415, signatura (dále sign.) 01–12, karton (dále kart.) 129.

28 Ibidem.

29 Metodické komise byly součástí metodických kabinetů, které byly rozděleny do metodických sekcí. Ty byly pojmenovány dle oborů, popř. podle jejich zaměření (celkem existovalo 22 sekcí – zámečnických povolání, soustružnických a příbuzných povolání, zpracování kovů za tepla a za studena, hutnických povolání, energetických povolání, povolání v rudných dolech, povolání v uhelných dolech, stavebních povolání, dřevoobráběcích povolání, povolání v železniční dopravě, povolání pro těžbu nafty, povolání v chemickém průmyslu, v polygrafických povoláních, povolání technického kreslení, matematiky, fyziky, mateřského a ruského jazyka, politické výchovy, tělesné výchovy, pro kulturně-výchovnou práci). Poslední 2 sekce zahrnovaly profese – ředitelé učilišť, zástupce ředitelů a vrchních mistrů; poslední pak mechaniky a technology učilišť.

30 NA, f. MPS, inv. č. 847, sign. 4201, kart. 405.

31 Předseda metodické komise měl na starost sestavení plánu práce komise včetně jeho plnění, řízení jednání komise, zkoumání práce mistrů výrobního výcviku a učitelů odborně technických předmětů a svolávání zasedání komise nejméně jednou za měsíc. Podřízen byl zástupci ředitele pro odborné školení.

32 NA, f. MPS, inv. č. 847, sign. 4201, kart. 405.

33 Metodické komise pomáhaly mistrům výrobního výcviku a učitelům odborných technických předmětů v metodických otázkách, které se dotýkaly zajištění splnění výuky žáků podle učebních plánů a osnov; projednávaly časově tematické plány výrobního výcviku včetně jejich vyhodnocení; navrhovaly nejvhodnější metody instruktáže žáků na pracovištích; vypracovávaly a posuzovaly seznamy učebně výrobních prací žáků. Mezi významnou činnost jistě patří i řešení otázek organizace odborných učeben, jejich doplňováním učebními pomůckami a metodikou jejich využití.

řešit otázky běžného prospěchu žáků, obsah kontrolních prací, postupných a závěrečných kvalifikačních zkoušek. Kromě toho se starala o zvyšování kvalifikace výrobních mistrů.[34] Pokud bychom použili jazyk pedagogiky, prováděla metodická komise nejen didaktické zajištění výuky, ale také činnost inspekcí, pokud se vezme v potaz kontrolní činnost nad mistry.

Nouze byla také o demonstrační učební pomůcky. Proto se v rámci výuky žáci pokoušeli o jejich vyhotovení. Pomůcky byly vyráběny převážně v rámci kroužku technické tvořivosti mládeže dle návrhu mistra a následné realizace učňů. S některými pomůckami se letohradské učiliště účastnilo okresních, krajských i celostátních výstav. Největšího úspěchu dosáhlo na krajské výstavě v Pardubicích, kde získalo v roce 1961 1. místo.[35] Postupně vznikaly tzv. *panelové pomůcky*.[36] Tyto didaktické pomůcky výrazně vnesly do výuky prvek názornosti a „živosti".

Některé pomůcky, které zastaraly, byly nahrazovány novým typem vyučovacích pomůcek – tzv. *trenažéry*. Tyto pomůcky byly na svou dobu velmi dobře vybavené. Příkladem „trenažéru" může být přístroj používaný při výuce soustružení. Ten vyhodnocoval učňovi špatné pohyby i výsledek soustružení.[37]

Kromě toho se podíleli učni na zhotovování nových pracovních stolů, odkládacích skříní nebo skříní na výrobky. Každý pracovní stůl byl vybaven základními nástroji a měřidly, které počátkem školního roku přebral učeň do vlastní péče.[38]

4.2 Zkoušky učňů

V průběhu školního roku čekaly na učně 3 typy zkoušek. Zpravidla v březnu měli nejprve za úkol úspěšně napsat *kontrolní práci*. Její zadání bylo připravováno již v únoru.[39] Smyslem kontrolních prací bylo jednak získání zpětné vazby pro učitele, zda učeň látce porozuměl a je ji schopen v praxi uplatnit a zároveň donutit učně věnovat se učivu, pokud možno průběžně.

Druhým typem zkoušek byly *zkoušky postupné*. Jejich příprava začala v červnu a realizovány byly v první polovině července.[40] Učni v nich měli dokázat, že učební látce, probírané v daném ročníku, porozuměli a jsou tak připraveni k absolvování následujícího ročníku.

Studium učňů bylo zakončeno *závěrečnými zkouškami*. Jejich účelem bylo ověřit, jak si žáci osvojili předepsané učivo, jehož rozsah byl stanoven učebním plánem a osnovami příslušného povolání. Zvláštní zřetel byl věnován politickému uvědomění žáků, jak hluboce si osvojili marxisticko-leninský světový názor a jak ho dovedou aplikovat v praxi.[41]

34 NA, f. MPS, inv. č. 847, sign. 4201, kart. 405.

35 Martin VYCHYTIL, *Education of Apprentices in the OEZ Letohrad*, in: Proceedings of the International Student Scientific Conference Poster – 22/2018, Prague 2018, s. 3.

36 Název byl odvozen podle toho, že tyto pomůcky byly řazeny do „panelu" jednak podle oboru, tak i dle učebních osnov. Podobně jako u „bytovek" byl panel základním nosným prvkem stavby (srov. panelák), tak i panelová pomůcka se stala nosným prvkem v teoretické výuce.

37 Martin VYCHYTIL, *Education of Apprentices in the OEZ Letohrad*, in: Proceedings of the International Student Scientific Conference Poster – 22/2018, Prague 2018, s. 3.

38 Ibidem.

39 NA, f. MPS, inv. č. 663, sign. 01, kart. 249.

40 Ibidem.

41 NA, f. MPS, inv. č. 1188, sign. ÚPD-1901, kart. 664.

Obr. 1: Učeň při nácviku pilování rovinných ploch na učební pomůcce "trenažér" (vedle svěráku)
Zdroj: AOHK, f. OEZ s. p. Letohrad 1945–1958, I. část, sign. I/720, kart. 18.

Obr. 2: Vybavení pracovního stolu učně
Zdroj: AOHK, f. OEZ s. p. Letohrad 1945–1958, I. část, sign. I/720, kart. 18.

Zkoušce se museli podrobit všichni žáci, kteří s prospěchem ukončili učební dobu stanovenou učebním plánem a učebními osnovami příslušného povolání.

Žáci, kteří neprospěli z teoretických předmětů u *závěrečných prospěchových zkoušek*, byli nuceni vykonat před začátkem závěrečných kvalifikačních zkoušek *opakovací zkoušky*. Známka dosažená při úspěšné opakovací zkoušce, byla konečnou a byla zapsána na výstupním vysvědčení.[42] Pokud žák neobstál při opravné zkoušce, nebyl připuštěn k závěrečné kvalifikační zkoušce a obdržel prozatímní vysvědčení bez známky z výrobního výcviku (byl nehodnocen). Na rubu vysvědčení se poté v poznámce uvedlo povolení k opakování zkoušky.[43] K té mohl být učeň připuštěn po šesti měsících.[44] V případě, že u opakovací zkoušky prospěl, mohl se následně podrobit i *závěrečné kvalifikační zkoušce*.[45]

Závěrečné kvalifikační zkoušky se konaly podle zvláštního rozvrhu, který musel předem potvrdit ředitel učiliště a skládaly se ze 3 částí – *písemné zkoušky*, *praktické kvalifikační zkoušky* a *ústní zkoušky* v rozsahu odborných vědomostí požadovaných kvalifikační charakteristikou a učebními osnovami příslušného povolání.[46]

42 NA, f. MPS, inv. č. 1188, sign. ÚPD-1901, kart. 664.

43 Ibidem.

44 Lhůta byla stejná jako u žáků, kteří u závěrečných kvalifikačních zkoušek neprospěli.

45 Žákům, kteří se ze závažných důvodů nemohli zúčastnit zkoušky ve stanoveném termínu nebo přerušili zkoušku (z důvodu onemocnění apod.), byl určen po dohodě s oblastní správou ministerstva pracovních sil náhradní termín k vykonání zkoušky nebo jejího zbytku.

46 Rozpis závěrečných zkoušek musel vycházet z podmínek, že 1 den probíhala písemná část a ústní část trvala 15–20 minut na jednoho žáka (během hodiny mohli být odzkoušeni až 3 žáci). Zároveň doba zasedání zkušební komise, kterou tvořili předseda komise (pracovník oblastní správy ministerstva pracovních sil nebo význačný pracovník jiného učiliště či oblastní správou touto funkcí pověřený) a dále místopředseda (zástupce závodu jmenovaný ředitelem závodu z řad technických kádrů), ředitel učiliště státních pracovních záloh, zástupce ředitele pro učebně výrobní část, pomocník ředitele pro kulturně výchovnou práci, vrchní (vedoucí) mistr výrobního výcviku, sekretář učebního výcviku, nesměla být delší než 8 hodin denně. Odzkoušet za den se tak smělo maximálně 24–25 žáků. Doba praktické zkoušky nebyla pevně časově vymezena, závisela na druhu povolání a zkušebním kusu, který měl učeň při zkoušce zhotovit.

4.2.1 Písemná zkouška

Písemná zkouška měla, pokud možno, navazovat na téma praktické kvalifikační zkoušky a zpravidla obsahovala technologický popis a rozbor práce podle daného námětu, např.:

- stanovení pracovního postupu a popis jednotlivých operací s ohledem na novátorské pracovní metody;
- požadavky kladené na materiál a polotovary používané při vykonávání práce;
- určení a zdůvodnění použitého zařízení nebo jeho základních částí a mechanismů, použitých nástrojů a speciálních přípravků;
- popis organizace přípravy práce, pravidel pro převzetí a odevzdání pracoviště a výklad pravidel bezpečné práce, která je třeba zachovávat při práci).[47]

Na písemnou zkoušku měli žáci 6 hodin času v jednom dnu. Pracovat směli pouze samostatně, bez cizí pomoci. Do vymezeného času spadal i ztrátový čas (instruktáž a přestávky). Po každé druhé hodině měli žáci právo na přestávku pro odpočinek s fyzminutkami na protažení těla. Žáci ovšem museli zůstat ve třídě, mohli však opouštět třídu jednotlivě v průběhu celé zkoušky. Pro opuštění třídy během zkoušky byl veden zvláštní záznam, do kterého se psal čas odchodu a příchodu učně ze/do třídy a jména těch, kteří učebnu opustili.[48]

Jako příklad této zkoušky lze uvést zadání z předmětu Technologie.

1. Popiš výrobu surového železa.
2. Měď a její použití, vlastnosti.
3. Kalení, cementování – praktický význam.
4. Izolanty používané v elektrotechnickém průmyslu.[49]

Hodnocení písemné práce prováděli učitel speciální technologie spolu s mistrem výrobního výcviku podle pětistupňového systému zavedeného pro písemné zkoušky v teoretickém vyučování. Výsledek písemné zkoušky byl vyjádřen jedinou známkou s písemným zdůvodněním.

4.2.2 Praktická zkouška

Praktickou kvalifikační zkoušku konali žáci na provozních pracovištích závodů, kde pracovali nebo v dílnách učiliště. Zkouška probíhala ve 3. a 4. čtvrtletí učebního roku. Zadání představovalo soubornou práci, která měla být typickou pro dané povolání a která odpovídala požadavkům stanovených kvalifikační charakteristikou. Zároveň musela práce z výrobního výcviku odpovídat technickým požadavkům závodu. Zkouška trvala nejvýše 3 pracovní směny. Zpravidla měli učni za úkol vyrobit 2 až 3 součástky nebo 1 celý výrobek.

Komise prověřovala nejen kvalitu zhotovených součástek nebo zhotoveného výrobku, ale také zdali žáci pracovali samostatně na příslušném pracovišti.[50] Členové zkušební komise byli také povinni o přestávkách nebo po skončení práce pohovořit s žákem a zeptat

47 NA, f. MPS, inv. č. 1188, sign. ÚPD-1901, kart. 664.
48 Ibidem.
49 Archivní oddělení Hradec Králové Státního oblastního archivu v Zámrsku (dále AOHK), f. OEZ s. p. Letohrad 1945–1958, I. část, sign. I/657, kart. 16..
50 NA, f. MPS, inv. č. 1188, sign. ÚPD-1901, kart. 664.

se ho, jak by postupoval při různých poruchách na zařízení, na němž pracoval a zdali umí plně využít nástroje nebo zařízení.

4.2.3 Ústní zkouška

Posledním druhem kvalifikačních zkoušek byly zkoušky ústní. Probíhaly před zkušební komisí, která měla k dispozici zkušební práci žáka a kontrolní list o praktické kvalifikační zkoušce, pracovní charakteristiku žáka, záznamy mistrů výrobního výcviku, učitelů a vychovatelů, opravenou a ohodnocenou žákovu písemnou práci, přehled o jeho prospěchu a o jeho absenci.[51]

Ústní zkouška byla veřejná, mohli se jí zúčastnit i ostatní žáci, a to i z prvních ročníků. Odborná část zkoušky byla zaměřena na učebně-výchovné úkoly učiliště, na výsledky a nedostatky písemné i praktické kvalifikační zkoušky. Dále měl žák odpovědět na 2–3 otázky, které si na začátku ústní zkoušky vylosoval.[52] Zadání vylosovaných otázek se poté zapsala na jeden lístek. Narozdíl od předešlých zkoušek (písemné a praktické), byl důraz kladen na znalosti v oboru ekonomie a tehdejší mezinárodní hospodářsko-politické situace. Stranou nezůstaly ani významné politické události a dějiny ČSR.[53]

Jako příklad ústní zkoušky uvádím zadání z předmětu Společenské vědy.

1. Co víš o lidské společnosti a společenských řádech od nejstarších dob po dnešní dobu?
2. Zhodnoť únorové události – co o tom víš?
3. Úkoly ROH na závodech.

Na uvedeném příkladu chci také ukázat další kritérium hodnocení učňovských zkoušek – politickou vyspělost a jazykovou správnost.[54, 55]

Ředitel učiliště na závěr sestavil hlášení výsledků závěrečných kvalifikačních zkoušek a poslal je do deseti dnů oblastní správě ministerstva pracovních sil. Výsledky zkoušek byly ještě hodnoceny na zvláštním zasedání učebně-metodické rady v učilišti.[56] Oblastní správa z výsledku závěrečných kvalifikačních zkoušek sestavila souhrnná hlášení ve dvou kopiích a do dvaceti pěti dnů je odesílala ministerstvu pracovních sil.[57]

4.3 Soutěže pro žáky učilišť

Žáci učilišť měli možnost se zúčastnit také soutěží. Mezi nimi zaujímaly významnější postavení dvě soutěže, z nichž každá byla zaměřena na jinou stránku rozvoje žákovy

51 NA, f. MPS, inv. č. 1188, sign. ÚPD-1901, kart. 664.

52 Počet otázek k losování musel být nejméně o 10 vyšší, než byl průměrný počet žáků zkoušených v jednom dnu.

53 NA, f. MPS, inv. č. 1188, sign. ÚPD-1901, kart. 664.

54 Jak je z hodnocení patrné, museli žáci prokázat nejen technické znalosti a dovednosti, popřípadě „politickou vyspělost" tehdejší doby, ale byly nuceni se i přesně a spisovně vyjadřovat. V případě písemných prací bylo zapotřebí znát i pravopis českého jazyka.

55 K promyšlení odpovědí měl žák 15 minut, vlastní zkouška poté trvala 15–30 minut. Otázky musely být konkrétní a jasné, aby jejich smysl byl žákovi ihned zřejmý. O průběhu ústní zkoušky byl veden protokol, jehož zpracováním byl pověřen některý z výchovných pracovníků učiliště (učitel, mistr výrobního výcviku nebo vychovatel).

56 Protokol z tohoto zasedání se přikládal k svazku s dokumenty o zkouškách žáků. Kopii protokolu odeslal ředitel učiliště oblastní správě.

57 NA, f. MPS, inv. č. 1188, sign. ÚPD-1901, kart. 664.

dovednosti, zručnosti a talentu. Z dnešního pohledu vzdělávání žáků lze přirovnat tyto soutěže k předmětovým olympiádám. Stejně jako ony probíhaly v různých kolech (školním, oblastním a celorepublikovém), měly přispět ke zdravé soutěživosti mezi žáky, podporovat talent nadaných žáků a motivovat je k dobré práci ve škole.

4.3.1 Soutěž technické tvořivosti

První ročník této soutěže se konal ve školním roce 1953–1954. Soutěž vyhlašovalo každoročně Ministerstvo pracovních sil spolu s Ústředním výborem Československého svazu mládeže (ÚV ČSM). Hlavním cílem této soutěže bylo přispět k dobré přípravě budoucích kvalifikovaných dělníků pro hospodářství, propagovat nejlepší výsledky práce kroužků a jednotlivců, získat další zájemce o technickou tvořivost, seznamovat nejširší veřejnost s výsledky učebně-výchovné práce a s péčí strany a vlády o pracující dorost a zvyšovat u školní mládeže zájem o polytechnickou výchovu a pomáhat v náboru mládeže do obtížných povolání.[58]

Soutěž probíhala ve třech kategoriích. V první kategorii se soutěžilo o zhotovení stávajících novátorských a zdokonalených nástrojů pro praktické využití. Dále mohli žáci připravit vlastní zlepšovací návrhy, které by mohly být použity v praxi (návrhy a konstrukce, které pomohou ve zvyšování bezpečnosti práce a návrhy, které by vedly k hospodárnosti a snižování vlastních nákladů výroby, k úspoře vzácných kovů apod.).[59, 60] Ve druhé kategorii směli žáci vystoupit s vyhotoveným výrobkem z odpadového materiálu, z vyřazených strojů a přístrojů. Ve třetí kategorii pak měli za úkol zhotovení názorných učebních pomůcek pomáhajících učilišti ke zlepšení názornosti vyučování ve všech předmětech teoretického vyučování a výrobního výcviku. K vystaveným výrobkům bylo nutné vždy připojit stručný popis a příslušnou technickou dokumentaci (plány, výkresy, výpočty, pracovní postup, popis funkcí apod.) a jména žáků, vedoucího a poradce kroužku, kteří výrobek zhotovili. Vítězové byli odměněni peněžitými odměnami (pro učiliště), věcnými odměnami (pro technické kroužky a jednotlivce) a diplomy.[61]

Soutěž byla pro učiliště i závod výbornou příležitostí se zviditelnit a dostat se do povědomí širšímu okruhu veřejnosti. Výstavy navštěvovali hromadně žáci škol, kterým byl podán odborný výklad o vystavovaných předmětech, jejich vzniku a zpracování. Návštěvníci byli seznámeni se životem a prací učňovského kolektivu jednotlivých kroužků, byly pro ně připraveny technické soutěže a zábavné hry (kvízy, hádanky apod.).

58 NA, f. MPS, inv. č. 1024, sign. 4083, kart. 563.

59 Vzhledem k zaměření letohradského učiliště k oboru elektrotechnika mohly být v této kategorii například zhotovovány elektronkový nebo detektorový přijímač, vysílač a jiné práce z oboru elektronkové techniky.

60 NA, f. MPS, inv. č. 1024, sign. 4083, kart. 563.

61 V roce 1955 (2. ročník soutěže) byla pro vítězné učiliště odměnou částka 1000 Kčs a vítězný technický kroužek/jednotlivec obdržel dalekohled nebo knihu.

Obr. 3: Výstava učňovských prací v Letohradě v závodním klubu „Kreml"
Zdroj: AOHK, f. OEZ s. p. Letohrad 1945–1958, I. část, sign. I/720, kart. 18.

4.3.2 Soutěž kulturní tvořivosti

Soutěž, obdobně jako soutěž technické tvořivosti, probíhala na úrovni školní (učilištní), oblastní a celostátní. Účelem soutěže bylo masové zapojení žáků do aktivní kulturní činnosti, vytváření radostného prostředí v učilišti a upevnění žákovského kolektivu.[62]

Soutěžilo se ve dvou základních kategoriích – jednotlivci a soubory. V kategorii jednotlivců vystupovali žáci v sólovém zpěvu, recitaci, hře na hudební nástroj, uměleckém předčítání, výtvarném umění, literární tvorbě, hudební skladbě, sólovém tanci, lidovém vyprávění, dramatickém projevu, imitování a hře s maňásky.[63] V soutěži vystupovaly soubory pěvecké, hudební, dramatické, recitační a taneční. Soubory později doplnily i dva kroužky – výtvarný a fotografický.[64] Žáci vystupovali v souborech rozdělených podle učebně výchovných skupin. Každý soubor byl povinen předvést ucelený program v délce 15 minut. Výběr všech písní a představení byl ponechán souborům. Den písní byl rozšířen o soutěž jednotlivců, kteří předvedli program v délce 5–10 minut.[65] Také v této soutěži obdrželi vítězové věcné ceny, peněžní ceny a diplomy.

Obr. 4: Diplom udělovaný v soutěži kulturní tvořivosti
Zdroj: NA, f. MPS, inv. č. 1024, sign. 4083, kart. 563.

62 NA, f. MPS, inv. č. 1024, sign. 4083, kart. 563.

63 V archivních pramenech Národního archivu v Praze (f. 563) jsem našel, že největší zastoupení mělo v Hradecké oblasti mezi chlapci výtvarné umění. Mezi děvčaty bylo nejvíce oblíbené recitování. Naopak nejmenší zastoupení měly kategorie literární tvorba a hudební skladba (platí pro chlapce i děvčata).

64 Největší zastoupení měla kategorie pěvecký sbor. Velký podíl na tom měl jistě fakt, že v Letohradě působil pěvecký sbor Petra Jilemnického.

65 AOHK, f. OEZ s. p. Letohrad 1945–1958, I. část, sign. I/650, kart. 15.

Slavnost „Dědy Mráze“ byla pořádána obvykle před Vánoci večer v Kulturním domě Petra Jilemnického v Letohradě. K tanci a poslechu hrál taneční orchestr závodu „Vitka“ ze Žamberka. Ukončení slavnosti bylo o půlnoci.

Skupině dívek bylo uloženo, aby zajistila ozdobení vánočního stromku. Učebně výrobní skupina obor elektromontér zajistila elektrické osvětlení vánočního stromku. Vychovatel Hubálek spolu se žáky připravil restaurační zařízení. Vychovatelé Vrbický a Bříza připravili výzdobu jeviště a za spolupráce mistra výrobního výcviku Nováka dali do pořádku mapu s elektrickým osvětlením, na které byla označena cesta „Dědy Mráze“. Dále se muselo zajistit topení Kulturního domu, proplacení pronájmu Kulturního domu a úhrada orchestru a občerstvení.[66]

4.4 Volný čas a zábava učňů

Život učňů netvořila jen výuka a učení se novým teoretickým a praktickým znalostem a dovednostem. Rádi také odpočívali a prožívali chvíle, kdy mohli relaxovat a na školní povinnosti alespoň na chvilku zapomenout.

Žáci letohradského učiliště měli možnost navštěvovat spoustu zájmových kroužků. Hudebně nadaní žáci zpívali v pěveckém souboru Petra Jilemnického.[67] Během své působnosti měl tento soubor 60 zpěváků a 20 hudebníků. Milovníci kultury často chodili na divadelní a filmová představení nebo četli knihy.[68]

Velkou roli hrál v životě učňů také sport, který řídila tělovýchovně branná rada. Velmi oblíbené bylo nacvičování na celostátní spartakiádu v letech 1955, 1960 a 1965. V zimě se hrál turnaj ve stolním tenise, lední hokej nebo se pořádal výcvikový lyžařský kurz do Jeseníků. V létě byly oblíbenými sporty odbíjená, lehká atletika a kopaná.[69] Kromě těchto forem byl pro žáky v zimních měsících organizován také výchovný výcvikový lyžařský zájezd, který měl za úkol zvyšovat tělesnou a brannou zdatnost žáků. Pro výběr žáků na lyžařský výcvik byla uplatňována tato kritéria: plnění úkolů na pracovišti, prospěch a kázeň, znalost a zájem o nácvik na 1. celostátní spartakiádu.[70] Vybraní žáci byli poté zařazeni do jedné ze 3 výkonnostních skupin – začátečníci, pokročilí a vyspělí lyžaři. Žáci, kteří byli na lyžařský kurz vybráni, využívali buď vlastní výzbroj, nebo pokud ji neměli, byla jim zapůjčena ze skladu učiliště. V případě, že učiliště nemohlo poskytnout výstroj a výzbroj žákům, byla zajištěna prostřednictvím oblastní správy Hradec Králové na jiném učilišti, kde jí bylo dostatek. Kontrolu výstroje a výzbroje provedli na učilištích u jednotlivých družstev již před odjezdem jejich vedoucí a také vedoucí zájezdu.[71]

66 AOHK, f. OEZ s. p. Letohrad 1945-1958, I. část, sign. I/650, kart. 15.

67 Pěvecký sbor nesl jméno letohradského rodáka Petra Jilemnického – slovenského spisovatele, novináře, učitele a komunistického politika českého původu.

68 Martin VYCHYTIL, *Education of Apprentices in the OEZ Letohrad*, in: Proceedings of the International Student Scientific Conference Poster – 22/2018, Prague 2018, s. 4.

69 Ibidem, s. 4–5.

70 NA, f. MPS, inv. č. 1035, sign. 4252, kart. 567.

71 Ibidem.

Obr. 5: Titulní strana měsíčníku Hlas mladých (ročník 1., číslo 3.), který vydával OEZ Letohrad
Zdroj: AOHK, f. OEZ s. p. Letohrad 1945–1958, I. část, sign. I/700, kart. 17.

V rámci sportu se konala utkání mezi závody. V kopané letohradské učiliště odehrálo několik přátelských zápasů. Proti odbornému učilišti Tesly Lanškroun zvítězilo mužstvo OEZ 6:0. V tomto utkání vynikli hráči letohradského učiliště rychlým startem na míč a lepší kombinační hrou. V útoku se dařila střelba. Po dvou brankách střelili Mikyska a Bílý, po jedné pak Syřena a Moravec.

V Novém Městě nad Metují porazil Letohrad i tamější závod Stavostroj, za který nastoupilo 5 hráčů, kteří hráli dorosteneckou ligu za Tepnu Náchod. Přesto se hráči letohradského učiliště nezalekli a podařilo se jim vsítit vedoucí branku. Poté využili zmatku soupeřovy obrany a Mikyska vsítil další dvě branky. V závěru prvního poločasu po velmi přísně nařízeném pokutovém kopu se Stavostroji podařilo snížit na konečný výsledek 1:3. Letohrad nastoupil v této sestavě: brankář Petr Kapusta; obránci: Cvik, Janeba a Drábek; záloha: Knotek a Samek; útok: Moravec, Mikyska, Syřena, Motyčka a Bílý.[72] Z hlediska rozestavení tedy mužstvo nastoupilo v současnosti neobvyklém rozestavení 3-2-5.

Vítězství slavil Letohrad i proti odbornému učilišti Dolní Lipka. Tento zápas proti slabšímu soupeři byl pro ně lehkou záležitostí. Za stálé převahy se hráči OEZ poměrně snadno dostávali před soupeřovu branku. Nejlépe zahrál Janeba v obraně a neúnavný Knotek, který hrál po celém hřišti. Tři branky vsítil Mikyska, jednu Moravec a jednu dokonce brankář Kapusta ze vzdálenosti 10 metrů.[73]

Utkání se hrála i mezi jednotlivými ročníky v rámci učiliště. Příkladem je přátelský zápas mezi prvním a druhým ročníkem, který zcela zaslouženě vyhráli učni druhého ročníku, kteří byli po celý zápas lepší a neustále útočili. Projevila se u nich větší sehranost a fyzická připravenost. Rovněž po technické stránce byli o mnoho lepší. „Druháci" nakonec vyhráli 6:1.[74]

72 AOHK, f. OEZ s. p. Letohrad 1945–1958, I. část, sign. II/220, kart. 36.
73 Ibidem.
74 Ibidem.

Pro atleticky nadané žáky byl významný závod Běh Jiskry Orlicka. Ve 3. ročníku (závod se poprvé konal v roce 1962) se učni Letohradu v okresní konkurenci umístili takto: na 6. místě Horníček, na 8. Borovička, na 9. Chalupa, na 13. Argaláš a na 14. místě Byzon.[75]

4.5 Přestupky žáků

K životu žáků učiliště během školního roku patřily i různé kázeňské přestupky. Dne 31. října 1956 se neukázněně chovali v autobuse při cestě do školy dva žáci. Jelikož tímto svým chováním dokázali, že si neváží učiliště a tím i výhod, které jim byly poskytnuty, rozhodlo se vedení učiliště odebrat jim žákovské jízdenky na dobu 14 dnů od 5. listopadu 1956.[76]

Učilištním rozkazem č. 3 ze dne 8. října 1956 byli všichni žáci upozorněni, aby dodržovali útvary při odchodu od autobusu do školy i ze školy k autobusu. Za porušení tohoto rozkazu, a tím i Pravidel vnitřního pořádku a chování žáků, byla udělena důtka třem žákům, kteří nedodržovali útvar dne 31. října 1956. Při této příležitosti byl znova upozorněn celý žákovský kolektiv, že budou-li se nadále vyskytovat případy nedodržování útvarů a nekázně, nebude žákům bydlícím na domově hrazeno jízdné autobusem do školy a žákům dojíždějícím potvrzovány průkazky na slevu jízdného.[77]

Vzhledem k tomu, že např. koncem října bylo zhoršené počasí, bylo uloženo všem žákům učiliště, aby se teple oblékali a tím předcházeli nemocem. Dozorčím vychovatelům bylo nařízeno, aby denně kontrolovali oblečení žáků před odchodem do školy i do dílen a oznamovali vychovateli každé porušení tohoto příkazu. Z každého takového případu vyvodil poté vychovatel důsledky a podal oznámení rodičům, aby se zamezilo zbytečné nemocnosti žáků a tím i absenci ve škole i na dílně.

Při kontrolách na lůžkové ošetřovně bylo zjištěno, že žáci nedodržovali pořádek, který se týkal hlavně převlékání a hygieny. Žáci byli upozorňováni, aby si všichni, kteří byli uznáni lékařem práce neschopni, brali s sebou na lůžkovou ošetřovnu čisté noční prádlo (pyžama), ručník, mýdlo, kartáček a pastu na zuby, což bylo základním hygienickým požadavkem.[78]

Dne 7. června 1956 došel do učiliště osobní dopis ředitele oblastní zprávy MTS Karla Loudy, ve které bylo oznámeno, že došlo k tragickým utonutím žáků. Tato zpráva byla pro letohradské učiliště výstrahou pro zajištění bezpečnosti při koupání. Z důvodu zajištění bezpečnosti bylo žákům zakázáno koupání v prostorách pastvinské přehrady a nedovoleno koupání bez dozoru výchovných pracovníků.[79]

Obecně za porušení pravidel stanovených učňovským řádem mohly být žákům uloženy tyto tresty:

1) pokárání před skupinou žáků,
2) důtka při denním hlášení,
3) zostřená důtka při denním hlášení,
4) výstraha vyloučením ze střediska při denním hlášení a
5) vyloučení ze střediska.[80]

75 AOHK, f. OEZ s. p. Letohrad 1945-1958, I. část, sign. II/220, kart. 36.
76 AOHK, f. OEZ s. p. Letohrad 1945–1958, I. část, sign. I/650, kart. 15.
77 Ibidem.
78 Ibidem.
79 Ibidem.
80 Ibidem.

Mezi další povinnosti žáka, které dnes již nenajdeme v žádném školním řádu, patřily: sezení v učebně zpříma; ve veřejných místnostech, v tramvaji, autobuse, ve vlaku apod., uvolnění svého místa nemocným, starým lidem, invalidům a ženám; včasné stříhání nehtů na rukou i nohou nebo být řádně ostříhán a udržovat si vlasy v pořádku.[81]

4.6 Politická výchova v učilišti OEZ

Pro sledované období lze vysledovat řadu typických rysů. Jedním z nich byla důsledná snaha o sjednocení procesu výchovy obyvatelstva všech kategorií v duchu oficiální komunistické ideologie – marxismu-leninismu. Program komunistické (politické) výchovy byl chápán jako nezbytná podmínka k dosažení kýžených cílů, nejprve socialismu a následně jeho rozvoje až k očekávanému stádiu komunismu.

Aplikace politické výchovy na vzdělávání ve firmě OEZ se uskutečňovala několika způsoby. Jedním z nich bylo internátní školení, kde se jednalo o několik turnusů politického školení. Frekventanti kurzu psali pozdravné telegramy ÚV KSČ, stranickému sjezdu, prezidentovi nebo se společně účastnili prvomájového průvodu. Velký důraz byl kladen na kolektivismus a společné aktivity. Účastníci při školení měli vyzkoušet vzorovou komunistickou pospolitost.[82] Tomu odpovídala rozcvička, výuka, práce v kroužcích i volnočasové aktivity. Podporovány byly kolektivní sporty[83], společná návštěva kulturních zařízení či společně organizovaná zábava včetně večírků.[84] Někteří kádroví vedoucí vyjádřili naděje, že společným zážitkem kolektivního života během školení se naruší tradiční stavovské vztahy nadřízenosti a podřízenosti a podpoří se vztahy soudružské kolegiality. Aby tyto tendence podpořili, kladli velký důraz na vzájemné tykání.[85]

Prostřednictvím kritiky a sebekritiky v rámci kolektivu, kádrových rozhovorů, si účastníci kurzů osvojovali nejen základy marxisticko-leninské dogmatiky, ale i „správné" názory na aktuální politické problémy. Tímto způsobem se můžeme setkat z archivních pramenů např. s těmito dotazy: *„Jaký je tvůj názor na německý problém?"* Odpověď: *Nesouhlasím s rozdělením Německa a budováním nové západoněmecké armády."*[86] Jiný posluchač zase od svého kolegy dostal otázku: *„Jak se stavíš k provolání ÚV KSČ v případě Šlinga, Švermové a spol.?"* Odpověděl: *„Případ Šlinga, Švermové a spol. byl vyřešen bolševickým způsobem, což dokazuje, že vedoucí činitelé ÚV KSČ jsou na svých místech, čímž strana tímto zásahem vyšla posílena."*[87]

V návaznosti na školení se na některých úřadech zakládaly politické kroužky nebo zaváděly politické desetiminutovky. Pomocí těchto a podobných kurzů se lidé přihlašovali k brigádám, pracovním soutěžím a dalším závazkům. Typickými pro OEZ byly brigády

81 AOHK, f. OEZ s. p. Letohrad 1945-1958, I. část, sign. I/650, kart. 15.

82 Marie ČERNÁ, *Mezi ideologickou indoktrinací a pracovní mobilizací. Politická výchova pracujících 1948–1960*, in: Pojetí a prosazování komunistické výchovy v Československu 1948–1989, eds. J. Cuhra – M. Černá – M. Devátá – T. Hermann – P. Kourová, Praha 2020, s. 68.

83 Srov. kap. 4.4 *Volný čas a zábava učňů.*

84 Srov. kap. 4.3.3 *Uspořádání slavnosti „Dědy Mráze".*

85 NA, f. Rudolf Slánský, sv. 15, a. j. 153, Podklady školení, nedatováno.

86 Státní okresní archiv (dále SOkA) Olomouc, f. Krajský národní výbor (dále KNV) Olomouc, kart. 517, sign. 57.1, Školení funkcionářů-plánovačů a zaměstnanců plánovacích referátů ONV a KNV, 12.–23. 3. 1951.

87 Ibidem.

na pomoc venkovu[88], pomoc JZD Vlčkovice[89] či jiné individuální závazky.[90] Politické vzdělání se do budoucna stalo nedílnou součástí profesní kvalifikace a předmětem pravidelných kádrových hodnocení.[91]

Politickou agitačně-propagační funkci postupně přebíraly i odbory nebo jiné masové organizace (Svaz československo-sovětského přátelství, Československý svaz mládeže). Za jeden z nejdůležitějších prostředků „přesvědčování a výchovy" pracujících byla považována tzv. názorná agitace. V továrnách a výrobních podnicích měla referovat o plnění politického úkolu číslo jedna, tedy o skutečnostech souvisejících s plněním pětiletého plánu – o počtu výrobků a zmetků, normách všech druhů, zameškaných hodinách a nejlepších pracovnících. Prezentace úspěchů i prohřešků s potenciální vidinou odměny a trestu měla motivovat k lepším výkonům i ty, kteří se politické výchově vyhýbali. Také rozhlas postupně začal sloužit k přenosu „bleskových informací", výzvám k závazkům a socialistickému soutěžení, zpráv ze života podniku, politickým kampaním a aktualitám.[92] Totéž lze říct o nástěnných novinách podle sovětského vzoru.

V kurzu o názorné agitaci, která měla především povzbuzovat socialistické soutěžení, pracovní výkonnost a doprovázet velké politické kampaně, u nichž bylo potřeba zajistit masovou podporu a jednotný výklad, byli funkcionáři poučeni, že nástěnné noviny představují „svěží pramen pro kolektiv na pracovišti: Zpráva, upozornění, malý článek, básnička, vtip, kresba, fotografie, a to vše si pořizují zaměstnanci sami, ze své iniciativy".[93] A právě následující první slokou básně pracovníka OEZ Jana Kapra zakončuji svůj příspěvek.

Jan Kapr – *Mladá píseň*
„Dej se k nám, kdo jsi rád, že jsi mladý,
dokud pták v srdci svém jaře zpívá,
den co den, rok, co rok naše řady,
rychle rostou, jak tkáň věčně živá.
Kdo jde sám spadne dřív, nežli vzletí,
jednotni dojdem dřív mnohem dál,
odpadne jako smetí, kdo sám stranou stál,
kdo se štětí jak páv, ať jen kleje víc,
ať je zdráv, kdo se nedá, ať zvedá svou líc,
k slunci vstříc, slunci vstříc." [94]

Závěr

Ve zkoumaném období 50. let 20. století představuje učňovské školství možnost, jak nejen žáka naučit novým teoretickým poznatkům, ale také jejich uplatnění v praxi. Lze vyslovit

88 AOHK, f. OEZ s. p. Letohrad 1945–1958, I. část, sign. III/635, kart. 143.
89 AOHK, f. OEZ s. p. Letohrad 1945–1958, I. část, sign. III/643, kart. 145.
90 AOHK, f. OEZ s. p. Letohrad 1945–1958, I. část, sign. III/642, kart. 145.
91 AOHK, f. OEZ s. p. Letohrad 1945–1958, I. část, sign. I/602, kart. 12.
92 AOHK, f. OEZ s. p. Letohrad 1945–1958, I. část, sign. I/750, kart. 22.
93 Marie ČERNÁ, *Mezi ideologickou indoktrinací a pracovní mobilizací. Politická výchova pracujících 1948–1960*, in: Pojetí a prosazování komunistické výchovy v Československu 1948–1989, eds. J. Cuhra – M. Černá – M. Devátá – T. Hermann – P. Kourová, Praha 2020, s. 85.
94 AOHK, f. OEZ s. p. Letohrad 1945–1958, I. část, sign. I/700, kart. 17.

názor, že právě této oblasti vzdělávání byla věnována vyšší pozornost, a to i přes skutečnost, že výuka v učňovských školách nezačínala vždy na stejné počáteční úrovni, nýbrž se musely některé školy vypořádat s neutěšenými podmínkami, díky nimž probíhala výuka obtížně. To lze dokumentovat i na příkladu učiliště firmy OEZ Letohrad, o kterém pojednával tento článek. Kromě neadekvátního učebního zázemí, se museli učni i jejich mistři často obejít bez kvalitních didaktických pomůcek. Učni OEZ Letohrad se však s nepříjemností vypořádali dobře, o čemž svědčí 1. místo na krajské výstavě v Pardubicích v roce 1961, kde byly výrobky vystavovány. Další úspěchy zaznamenali žáci v soutěži kulturní tvořivosti a sportu. Podobnost systému konání učňovských zkoušek s dnešní dobou, svědčí o skutečnosti, že výstupní znalosti a dovednosti žáků byly dobře nastaveny.

Souhrnem lze konstatovat, že české komunistické školství jako celek bylo velmi efektivní v předávání (až indoktrinaci) informací, ale velmi problematické ve formování charakteru, jenž byl naopak deformován celým nemorálním systémem. Celý projekt tak přinesl pedagogickou zkušenost: má-li být člověk opravdu vzdělán k lidskosti, nestačí pouhé neutrální informace, fakta či vědomosti, neboť ty mohou být použity jak k dobrému, tak ke zlému. Je třeba též vzdělání charakteru, které uschopní člověka veškeré informace lidsky užívat, tj. nakládat s nimi tak, aby to bylo nejen ku prospěchu jedince, ale i celku lidské pospolitosti.

Autor/Author
Martin Vychytil
Odbor pro vědeckou a výzkumnou činnost
Rektorát
České vysoké učení technické v Praze
Jugoslávských partyzánů 1580/3
160 00 Praha 6-Dejvice
Martin.Vychytil@seznam.cz

PhDr. Mgr. Martin Vychytil (*1988) vystudoval v letech 2008 až 2011 Pedagogickou fakultu Univerzity Hradec Králové v bakalářském studijním programu Historie a Ruský jazyk se zaměřením na vzdělávání. Navazující magisterský obor Učitelství pro střední školy – dějepis a ruský jazyk a literatura absolvoval na téže vysoké škole v letech 2011 až 2013. V roce 2017 úspěšně zakončil rigorózní řízení v programu Tělesná výchova a sport na Fakultě tělesné výchovy a sportu Univerzity Karlovy. Od října 2016 je doktorandem oboru Historie techniky na ČVUT v Praze. Tématem jeho disertační práce je „Historie firmy Orlické elektrotechnické závody do roku 1967". Současně také vyučuje na Obchodní akademii Dušní v Praze.

Summary
Education of apprentices at the vocational school OEZ Letohrad in the years 1951–1958

The presented paper seeks to explain the development of apprenticeship education in the 1950s, which comprised one of the possibilities of educating a young person in the period of socialism.

The vocational school of the electrical engineering company OEZ in Letohrad was selected as a model school. This company is important in the field of electrical engineering not only in Eastern Bohemia. The activity of apprentices is divided to 2 fields according to the environment where it took place – in school and out of school. The teaching at school, divided to practical and theoretical, was conditioned by adequate teaching spaces, school literature, teaching and demonstration aids. However, all these necessities were missing in Letohrad and had to be provided by not only teachers but also apprentices. Nevertheless, this experience was beneficial for this vocational school because it strengthened the technical creativity and skills of apprentices. This proved to be a great advantage at exhibitions and competitions, too. The form of the apprentices' exams has not changed much since the 1950s, this indicates a relatively well-established system. The competitions that were offered to the apprentices reflected their talent and the socio-political opinions of the time. Apprentices´ transgressions were punished more. The apprenticeship education can be seen as a tool for the political-ideological consolidation of young people on the one hand. This system has led to the reduction of some negative social influences on behaviour on the other hand.